

Szabó Annamária

A bátonyi ökörhordozás

Egy mezősi népszokás archetipikus jelképei

Minden makro- és mikrokozmoszban megvannak a maga alkotta szabályai, amelyek az egyének integrálódását biztosítják. A hagyományos világban ezek a törvények nem közvetlenül jelenítődnek meg, hanem rendelkeznek egy szimbolikus eszköztárral, amely segítségével az egyént ellenőrizni tudják. A szimbolikus eszköztár az egyén, a közösség minden gesztusában, cselekedetében tetten érhető. Voltaképpen a közösség világgépe, a világról alkotott felfogása tükröződik ezekben a szimbolikus tartalmakban. A hagyományos népszokások, a népi hiedelmek, a népköltészet számos szimbolikus, jelképes elemet tartalmaznak, hiszen a hagyományos ember a szimbólumokon keresztül is kapcsolatban áll a világgal. A szimbolikus gondolkodásmód azonban nem kizárólag a hagyományos embert jellemzi, a képekben való gondolkodás, az archetipikus szimbólumok az egész „emberiség közismert és nélkülözhetetlen eszközei” (Hoppál 1990. 5.).

Dolgozatomban egy népszokás archetipikus szimbólumainak bemutatására vállalkozom, az elemzés révén a szokás mélyebb tartalmainak feltárását kívánom megvalósítani. A szokást, amelyet az archetipikus szimbolizáció szemszögéből vizsgálni fogok, egy román falusi közösségben gyűjtöttem, a mezősi Bátonyban.¹ Mivel kifejezetten román népszokásról van szó, számos terminológiai nehézségekbe ütköztem. Már a népszokás nevének magyarra fordítása is problematikus. Mivel a román elnevezések (*împănatul boului, ferecatul boului, bou' împodobit, încununarea boului, bou înștruțat, bou gătat* – lásd: Gherman 1979. 609.) mind az ökör díszítésére vonatkoznak, ezért a továbbiakban az *ökörhordozás* mellett az *ökördíszítés* terminust is fogom használni, lévén hogy a magyar szakirodalomban nem találtam más, a díszítésre vonatkozó kifejezést.

A tavaszi ünnepkörben köztudottan sok agrárrítussal találkozhatunk, amelyek voltaképpen termékenységvarázsló rítusok. A szóban forgó mezősi szokás is a tavaszi ünnepkörhöz kapcsolódik, Bátonyban pünkösöd első napján (más helyeken pünkösöd másodnapján, esetleg Szent Iván-napján) kerül sorra a megszervezése. Mivel a népszokások, népi hiedelmek szorosan összefüggnek a vallásos élettel és hittel, nagyon sok népszokás vallásos ünnepek alkalmával kerül megrendezésre.

¹ Bátony (Batin) Kolozs megyében található, Bálványosváralja (Ungura^o) mellett, Déstől körülbelül 20 km-re. Az 1992-es népszámlálás szerint 907 román és 37 magyar lakosa volt. (Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. IV. Csíkszereda 2001. 659.)

A szokás a románság körében ismeretes, de napjainkban nálunk már kiveszőben van. A román szakirodalom által hozott példák alapján az elterjedtségi köre az első világháború előtt sokkal nagyobb volt. A szakirodalom tanúsága szerint a szokás valaha Beszterce környékén, a Szamos mentén, Fehér megyében, és a Kisküküllő mentén volt elterjedve.

1. A szokás leírása

A bátonyi ökördíszítést pünkösöd első napján tartják, viszont már napokkal korábban elkezdődnek a készülődések. Általában a legények (négy, hat, nyolc) rendezik az ünnepséget, ők vezetik a felvonulást a faluban, és felelnek a rendtartásért. Először is egy *eladósorban levő lányt* választanak, aki általában valamelyik legény szeretője. (Egy öreg férfi, aki maga is szervezője volt egy ilyen ünnepélynek, szerénykedve vallotta be, hogy szeretőjét kétszer is választották, míg végül a felesége lett.) A lány kiválasztása után, ezt a lány szüleivel is közölni kell, mert már volt olyan eset is, amikor a kiválasztott lányt nem engedték el a szülők az ünnepségre. „*I-o nu l-am dus. ^{ai} i-o am avut trei fete, da i-o nu le-am lasat sa prindă. [...]* *Nu ne-o plăcut nouă să prindem.*” (Én nem vittem. S volt három lányom, de nem engedtem, hogy megfogják. Nem szeretttük mi, hogy megfogjuk.) Az **ökrök** díszítésénél a falubeli lányok és a kiválasztott lány családtagjai vesznek részt, a felvonulás után ők vendéglik meg a legényeket. Az ökröket az utóbbi években a szomszéd faluból, Bálványosvárjáról hozták, mivel Bátönyban nincsenek ökrök. Gazdasági vetülete is van a szokásnak, a legények megfizetik a kölcsönzött ökrök árát, mégpedig munkában. A 2002-es ünnepélyen az ökrök gazdájával is beszélgettem, akkor a legények a két ökörért egy teljes napi kaszálással fizettek. Az ünnepélyről nem hiányozhatnak a zenészek sem, hiszen ők biztosítják a jó hangulatot. Mindig egy hagyományos felállításban (prímás, brácsás és bőgős) játszó zenekart hívnak meg, rendszerint a szomszéd faluból, Rosszpatakáról.

Az ünnepség látható, a falunak is szóló része a délelőtti istentisztelet után kezdődik, de vannak olyan mozzanatai is, amelyek a közösség nyilvánossága elől zártak. Ezek a szokást előkészítő munkálatok. A megelőző napon a lányok a rétre vagy a domboldalra mennek élővirágot szedni, amiből az ökör fejére *koszorút* („*coroana*”) készítenek. Az ortodox kereszthez hasonló koszorúra erősítik rá a virágokat és a pattogatott kukoricát, majd a koszorút az egyik ökörnek a szarva közé helyezik.

Az ünnep napján az ökröket négy-négy legény vezeti, és egy házas ember, ostorral a kezében hajtja őket. Ő az egyetlen házas ember, aki a szokás aktív szereplőjeként van jelen. A dolgozatomban a továbbiakban ezt a szereplőt a *hajtó* terminussal nevezem, de megjegyzem, hogy a falubeliek nem nevezték meg, hanem körülírták ezt a szerepkört: „*și unu cu ditina pe el tot îl pușcă. [...]* *Se pune din rândul oamenilor tineri însurați, căsă-*

toriți.” (És egyik az ostorral, mind üti. [...] A fiatal házások közül való.) A felvonuló csapatot lovasok kísérik, akik le-fel lovagolnak a falun. A menet a falun végig vonulva, megáll azoknál a házaknál, ahol a falubeliek a kapuban állnak, hogy megkínálják a legényeket és a lányokat pálinkával és süteménnyel. A következő fontos megállóhely a papilak háza előtt van. A beszélgetések során mindig hangsúlyozták az emberek: „... *mărg p-aici, pã mijlocu satului pânã la popă, de la popă întoarnă...*” (...mennek itt, a falu közepén a papig, a paptól visszatérnek...) A papilak előtt a *pópa* és családja terített asztallal várja a társaságot, ahol áldást is oszt. Ezt a szokáselemet rendkívül fontosnak érzik, amit az is jelez, hogy a szokásról szóló beszélgetésekben a pópa személye hangsúlyosan jelen van. A pópától a falu központi részére mennek, egy kút mellé, ahol a kiválasztott lány szülei terített asztallal, étellel és itallal várják az ökrös menetet. A lovasok előbb ideérve, mint a menet, helyet csinálnak nekik, körbeveszik az asztalt, amelyen belül a legények háromszor körbevezetik az ökröket. Ezután az egyik ökröt, amelyiknek a fején a koszorú van, elengedik, a kiválasztott lány pedig, megfogva, háromszor körbeviszi, miközben a hajtó az ostorát csattogtatja. (Rákérdeztem arra, hogy miért alakítanak kört a lovasok. A nyilatkozatok szerint a körnek védő funkciója van, hogy az ökrök ne hogy megtámadják a nézőket. A hiedelem szerint, ha a lány körbe tudja vezetni az állatokat, akkor abban az évben férjhez megy.) Ezt követően az ökröszarva közül leveszik a koszorút, amelyet a lány az egyik legénnyel együtt megtáncoltat, oly módon, hogy a koszorút kétoldalt megfogják, és az ún. „*dealungu*” táncot táncolják. Utánuk a falu egész népe is beáll a táncba. Ezután a zenészek, legények és a rokonok a lány házához mennek, ahol megvendégelik őket. Este bált rendeznek.

A következőkben összehasonlítom a bátonyi, illetve a más falvakban megszervezett szokásokat. Fontosnak tartom megfigyelni a többi szokás eszköztárát, hiszen olyan elemek kerülhetnek felszínre, amelyek valószínűleg meglehettek a bátonyi szokásban is. Az adatokat a román szakirodalomból kölcsönözöm, ahol a szokásnak több leírását is megtaláltam (még a század elejéről is).

2. A szokás szimbólumainak elemzése

A hagyományos ember a szimbólumok világában él, hiszen nem tud elfogadni egy olyan létezést, amelynek nincs semmiféle vallásos, transzcendentális alapja. Képekben gondolkodik, s ezek a képek szimbólumok, melyek tulajdonképpen az isteni világnak a leképeződései. Mircea Eliade szerint a hagyományos ember, a vallásos ember számára „istennek a történelmi időben való emberré válása biztosítja a szimbólumok érvényességét” (Eliade 1999a. 129.). Ezen szimbólumok tulajdonképpen *archetipikus*

szimbólumok. C. G. Jung az archetípust egyfajta irányulásként határozza meg, olyan ábrázolások tendenciájaként, amelyek részleteikben változhatnak anélkül, hogy elveszítenék alapmotívumukat. Továbbá azt mondja, hogy „az emberi psziché kollektív gondolati sémái is veleszülettek és öröklettek, ha működésbe lépnek, mindannyiunknál többé-kevésbé hasonló módon hatnak” (Jung 1993. 67.). A hagyományos ember szimbólumokban gondolkodik, szimbólumokban él, mert azok alapvetően hozzátartoznak emberi lényegéhez.

A néprajzkutatók akkor találják magukat nehéz helyzetben, amikor a szokások mélyebb szimbolikus tartalmait próbálják felkutatni, és kiderül, hogy a közösség, amelyben érdeklődnek, már nem ismeri azoknak a szimbólumoknak a jelentését, értelmét, amelyeket használ. A gyűjtő kérdésére a jelképes cselekmények használatát csak azzal indokolják, hogy az őstől maradt hagyományt tovább kell vinni („ez a szokás, az öregek is ezt tették”). Viszont mégsem mondhatjuk, hogy számukra ezek a cselekvések teljesen értelmetlenek lennének. Az általunk elemzett szokás esetében is az emberek tudatában vannak annak, hogy ha a kiválasztott lány háromszor körbe tudja vezetni az ökröt, akkor abban az évben férjhez fog menni, tehát alkalmas a házasságra. Az egyik adatközlő szerint: „*D’apoi mai’nainte să mărita (kacag)... apoi amu,... ș-amu să mărită, erau că prindeau bou la rusalii și pă la toamnă să măritau, d’apoi nu era că a prins bou, era o vorbă, un obicei...*”. (Régebben azt, hogy férjhez megy, de most [kacag], hát most is férjhez; volt olyan is pünkösd alkalmával, megfogta az ökröt, és ősszel férjhez is ment, de ez csak egy mondás volt, egy szokás...) Egy másik adatközlő szerint ennek azért kell így történnie, mert „ez így van rendjén”: „*Că cam care prindea bou la anul să mărita, nu să poate, nu prea o rămas așa răstanț.*” (Az, aki megfogta az ökröt abban az évben férjhez is ment, nem nagyon maradtak el.) Nem mondhatjuk, hogy a faluközösség teljesen elveszítette a szimbólumokba vetett hitét, hiszen az emberek tudatosan vagy tudatlanul nap mint nap élnek különböző szimbolikus rítusokkal, használják őket viselkedésükben, életmódjukban. A beszélgetések során, ha olyan dolgokra kérdeztem rá, amelyek számomra, a kívülállónak, nem voltak világosak, kiderült, hogy ezek a dolgok számukra nagyon is magától értetődőek. A hagyományos világban, a falusi világban az ember nem kérdőjelezi meg azt, amit az őse tett, ő is ugyanazt teszi, ugyanúgy viselkedik. Ezért nem kérdőjeleződik meg a szokás megtartása sem, abban a kontextusban értelmet nyer.

A szokás központi szimbóluma az *ökör*, amelynek jelképisége nagyon sokrétű. A Chevalier–Gheerbrant-féle szimbólumszótár az ökröt a jóság, a nyugalom jelképeként tárgyalja, de ugyanakor a munka, az áldozat jelképe is lehet. (Chevalier–Gheerbrant 1994. I. 201–202., *bou* címszó) Hoppál Mihály az ökör jelképiségének ilyen meghatározását adja: „...a békés erő-

feszítés, a jóság, a nyugalom, a munka, és az áldozatvállalás jelképe, áldozati állat lévén, s talán, mert herélt, az ókorban a papi funkciónak is szimbóluma” (Hoppál 1990. 169.). A román szakirodalomban sokkal komplexebb jelentést tulajdonítanak neki. Mihai Coman szerint az ökör jelenléte a paraszti világban szükségszerű, ezért mitológiai jelleggel ruházták fel. (Coman 1996. 29.)

Az *ökör–bika* analógiáról több szimbólumszótár is beszél, Ivan Evseev szerint az ökör rokonságban áll a bikával, és számos jelentésével is azonos jelképiséget hordoz. Többen utalnak az ökör megtermékenyítő szerepére, arra, hogy az ökörnek jelentős szerepe van azokban a rítusokban, amelyek a föld termékenységét biztosítják. Azt hiszem, a mi esetünkben is ezzel a szimbolikus jelentéssel van dolgunk: a népszokásban a föld és a nő termékenységének képzetei összekapcsolódnak, ami teljesen logikus társítás az archetipikus szimbolizáció szemszögéből. A mítoszokban, így a magyar népi hitvilágban is, a föld női principium, „megszemélyesülten lehet női istenség (...), de jobbára csak a nagy istennő méhével azonosítják. Ő a szűzföld, melyet az ásó, az eke tör fel, és az eső, a mag megtermékenyít meg.” (Hoppál 1990. 70.) M. Eliade szerint a termékenységgel és a születéssel kapcsolatos valamennyi vallásos élménynek kozmikus struktúrája van; a női termékenységnek kozmikus mintája van, nevezetesen a Földanya mindent világra hozó termékenysége. (Eliade 1999a. 136.) Ennek alapján az ökörhordozás népszokását *termékenységvarázslási rítusnak* tekintem, amely homeopatikus mágiával a föld termékenységét kívánja befolyásolni. Ujváry Zoltán szerint a szokások a rítusoknak a maradványai, „a rítusok a fejlődés során népi játékokká alakultak, bennük a mágikus vonásnak csak egyes motívumok csökevényes részleteként figyelhetők meg” (Ujváry 1997. 65.).

Az ökörhordozás rítusában az ökör szimbóluma más szimbólumok környezetében jelenik meg, hiszen voltaképpen a jelképek egymáshoz való viszonyából érhetjük meg a rítus mélyebb tartalmait. Hasonlóan a farsangi maszkos alakoskodásokhoz (románoknál: *păpărugă*), itt is megfigyelhető egyfajta *átváltzás*, ami által a szokáselemek szimbolikus tartalmakat nyernek, valami olyasmit szimbolizálnak, ami túlmutat rajtuk. Ebben az esetben nem az ember ölt magára más formát, hanem az *ökröt öltöztetik fel*, változtatják meg az emberek. A falubeliek szerint úgy díszítik fel az ökröt, hogy egyáltalán ki sem látszik, úgy, hogy semmiképpen ne lehessen azonosítani. A maszknak, az átöltözködésnek ugyanis alapvető funkciója saját eredeti létünk eltávolítása, valami mássá való átválttatása. Az etnológiai irodalomban általánosnak mondható az a vélekedés, hogy az ember a maszk révén a termékenység érdekében magasabb erő birtokába igyekszik kerülni, hogy azáltal a rítusok legfontosabb célját, a termékenységi erőnek az egyik vegetációs periódusból a másikba való átvitelét elérje. Sze-

rintem a bátonyi népszokás ökördíszítésének is hasonló jelentősége van, hiszen, mint előbb is említettem, az ökröt más kultúrákban is szent állatként, mitikus lényként tisztelték, és felöltöztetése által elvonják a figyelmet profán létezésétől, a szent mivoltára teszik a hangsúlyt, tehát a feldíszítés által a figyelmet a szimbolikus jelentésre irányítják.

Más román falvakban viszont ebben a népszokásban különféle maszkos alakoskodók is megjelennek, a szamosújvárnémeti népszokásban például a menetet egy lovon ülő maszkos alak vezeti, máshol a dramatikus szokások egyéb alakjai tűnnek fel, például a „goțoi” (vegetációs kosztümbe felöltözött legény), zsandár és a cigány. Főleg az utóbbi sok helyen nélkülözhetetlen alakja az ilyen jellegű ünnepi szokásoknak.

A díszítésnek fontos eleme a *koszorú*, amit az ökör fejére erősítenek. A faluban a koszorút egy kereszt alakú favázra erősítik, amire élővirágokat, pattogatott kukoricát tesznek. Más formái is léteznek, egyes falvakban félkör vagy ovális alakú koszorúkat készítenek. A bátonyi koszorú formái szempontból az útmenti ortodox keresztetekhez hasonlít. A beszélgetések során, mikor a koszorú készítési módjára kérdeztem, mindegyik adatközlő utal a kereszt formájú vázra, mire a virágokat erősítik. Úgy gondolom, hogy itt is analógiáról van szó, mert mindennek megvan a maga szerepe és funkciója. A Chevalier–Gheerbrant-féle szimbólumszótár a középpontot, a kört, a négyszöget és a keresztet, mint a négy alapvető szimbólumot határozza meg. A kereszt a földet jelképezi, ami közbeeső, dinamikus és kifinomult aspektusok kifejezője. (Chevalier–Gheerbrant 1994. I. 394–405., *cruce* címszó) Ivan Evseev szerint a román kultúrában a kereszt amulett, talizmán, védekezési gesztus a rossz ellen. (Evseev 1998.) Gilbert Durand a kozmikus totalitás szimbólumaként határozza meg a keresztet. (1977. 410.) A koszorú ebben az esetben szerintem az ökör szakralitásával áll kapcsolatban, ennek a jelölője lehet. G. Durand a keresztet a tűzzel és a szexualitással hozza kapcsolatba (uo.), ebben a vonatkozásban a termékenységre való utalás egyértelmű. Megemlítem, hogy Erdélyben ma is vannak olyan falvak, ahol ennek a rítusnak a megtartásakor tüzet gyújtanak. A Beszterce-Naszód megyei Nagykaiban (Căianu Mare) pünkösöd másodnapján rendezik meg ezt a szokást, a legények éjjel kimennek a közeli erdőhöz, ahol tüzet gyújtanak. A koszorú vázát fából készítik, ami a *fa–kereszt–koszorú hármasságra* (e három elem Bátonyban is együttesen alkotja az ökör fejdíszét) irányítja figyelmünket, amelyek együttesen utalnak az ökör szent mivoltára. A fa az élet szimbóluma, „...az örök fejlődés és növekedés, folytonos megújulás, a kétértelmű (ciklikus és irreverzibilis) idő jelképe, istenek növényi megtestesülése” (Hoppál 1990. 60.), és így a fa szimbóluma már önmagában is kifejezi a termékenység jelentést.

Mindezek után elmondhatjuk, hogy az egészen jelentéktelennek, mellesnek tűnő elemek is fontos funkciót tölthetnek be egy rítusban, nélkülük nem fedezhetjük fel a mélyebb tartalmakat.

Mircea Eliade szerint az emberi életnek két vetülete van: egy profán és egy szent. A hagyományos vallásos ember a szent megélésére törekszik, a szenttel akar állandó kapcsolatban lenni. A vallásos ünnepeknek, sőt általában az ünnepeknek az ideje, szent idő, ami, reverzibilis, mitikus ősidő, újból jelenvalóvá lehet tenni. „Az ünnepen való vallásos részvételhez hozzátartozik, hogy kilépünk abba a mitikus időbe, amely ebben az ünnepben újból jelenvalóvá válik.” (Eliade 1999a. 61.) A bátonyi ökördíszítés rítusa is ebben a *szent idő*ben zajlik, hiszen *pünkösdkor* tartják.

A szokás felvonulás-jellegéről már esett szó: a szokásesemény nem egy helyszínen zajlik, hanem felöleli a falu egész terét, annak fontosabb pontjait pedig huzamosabb ideig uralja. Ebben az esetben mégis *három fontosabb helyszínt* emelhetünk ki: az egyik a falu valamelyik háza, ahonnan a menet elindult, a másik a pap lakóhelye előtti tér, és végül a falu központja. Az idősebb adatközlőkkel való beszélgetések során kiderült, hogy régebben a falu egyik végéről indultak. Más szokásleírásokban is többször találkoztam azzal a ténnyel, hogy a legények a falu szélén díszítették az ökröt, a falu nyilvános terétől távol. Figyelemre méltó, hogy ezek a megállási helyszínek, csomópontok nem véletlenszerűek, hanem meghatározott és pontos jelentéssel bírnak, a *kezdet*, a *közép* és a *vég* a hagyományos világnézetben szakrális térként vannak számon tartva. A szakirodalomban található leírások szinte mindegyikében hangsúlyozódik a papilak előtti megállás, ahol a pópának jelentős szerepe van, mivel állandó kapcsolatban van a szentséggel, ő az, aki az istenit közvetíti az embereknek, áldásával a szentségnek, az isteninek az áldását adja. A menet következő színtere a falu központja, egy kút mellett, ahol a rítus lényeges része zajlik le. Nem véletlen szerintem az, hogy az események a falu központjában történnek, hiszen a *központ* is szimbolikus jelentőséggel bír. A Chevalier–Gheerbrant-féle szimbólumszótár szerint a központ az Alapelv, az Abszolút reális. (Chevalier–Gheerbrant 1994. I. 280., *centru* címszó) Minden vallásos embernek megvan a saját középpontja, mert az igazi világ a középpontban található, az ember minél közelebb akar lenni a középponthoz, létezése ezáltal válik teljessé. (Eliade 1999a. 37–39.) Csak akkor érvényes ez a szertartás, hogyha a központban történik, mert csak itt van az igazi létezés, itt tudja igazán átélni a vallásos ember a Szent megnyilatkozását.

Fontos kiemelni azt is, hogy egy *kút* mellett zajlanak az események. Az egész népszokás jelentése szempontjából sokatmondó tény, hogy más falvakban a népszokás végén a legények kitisztították a falu kútját. A kút

ugyanis „az élet forrása, ahonnan a víz buzog, s így a termékenység szimbóluma” (Hoppál 1990. 131.).

A *mágikus körnek* számos szokásban van kiemelkedő szerepe, így például a határkerülésben és a vallásos körmenetekben. Az elkerítés, a kiemelés a megvédés funkciójaként jelenik meg ezekben a szokásokban. Az ökördíszítés rítusában is fellelhető a mágikus kör: a falu központjába érkezve, először a legények, majd a lány vezet körbe az ökröt az asztal körül. A kör az idő totalitásának, újrakezdésének a szimbóluma, ambivalens szimbólum, mert egyszerre jelenik meg benne az idő feletti uralom és az idő legyőzése. Ivan Evseev szerint a kör a tökéletesség, a homogenitás, az állandó és változhatatlan mozgás jelképe. (Evseev 1998.) Gilbert Durand a kört szembeállítja a négyszöggel, amely szerinte a kör evilági megjelenítése. Példaként itt a jeruzsálemi palotát hozza, amelynek alapja négyzet, viszont az édenkert alapja a kör. (Durand 1977. 209.) A kör mágikus ereje termékenységet, rontás elleni védelmet biztosít. A népszokásokhoz kapcsolódó hiedelmek is hordozzák magukban a mágikus kör jelképességét, mint például a szántóföldet körbeszaladó meztelen asszony, a termést kívánja befolyásolni. Romulus Vulcănescu említ egy román szokást, melyben a bikának (vö. bika–ökor analógia) betegséget megelőző, preventív funkciója van: a románok eke elé fogták a bikát (vagy két ikerökröt), és körbeszántották a falut. (Vulcănescu 1985.)

A bemutatott szokásban a *hármás szám* jelentős szerephez jut (három fő helyszínen, az ökor háromszori körbevezetése stb.). Ez a szám „a totalitást, az isteni rendet, a tökéletességet (...), a Világ hármás osztottságát szimbolizálja” (Hoppál 1990. 195.), mágikus ereje van, egy adott rendnek a visszaállítását jelképezi.

Az ökördíszítés rítusában, a falu központjába érkezve, először a legények, majd a lány vezet körbe az ökröt, az asztal körül. Ebben az esetben a mágikus kör termékenységet varázsló funkciója kerül előtérbe. A „varázslás” itt a lányra, illetve a legényre is irányul. A szokás bemutatásakor hangsúlyoztam, hogy általában valamelyik legény szeretőjét választják ki az ökor körbevezetésére. A rítus lezajlásában ellenben jelentős szerepe van a házasembernek, aki az ökröket hajtja. Ha az az ökördíszítés szokását *beavatási rítusként*² kezeljük, akkor a házasembert, mint átvezető személyt kell felfognunk. Eszerint a lánynak itt egy erőpróbán kell túlesnie ahhoz, hogy a férjhezmenetelre alkalmas legyen. Hasonló rítusokban ugyanis a beavatandó neofitáknak próbákon kell túlesniük, és a beavatást általában az idősebbek végzik, ők szabják meg a feladatokat. Esetünkben a házasember avatja be a lányt és a legényt, hiszen ő csapja meg az ostorral az ökröket. A szokásban eszerint két réteg különíthető el: egyfelől nyilvánvaló-

² „...általában rítusok és szóbeli tanítások olyan együttesét értjük, melyeknek célja a beavatandó alany vallási és társadalmi státusának gyökeres módosítása” (Eliade 1999b. 8.).

ak a termékenység serkentésére irányuló mágikus cselekvések, de talán nem tévedünk, ha egyes szokáselemeket beavatást célzó cselekedetként értelmezünk.

Az itt bemutatott jelképek együttese alkotja azt az egészet, amit a rítus egésze képvisel, illetve képviselhet. Mindazok az elemek, amelyek a rítust alkotják, együttesen jelenítik meg azt a világképet, amelyet az adott közösség hordoz.

Az elemzés során, az archetipális mítoszkritika módszerével azt a mélyebb réteget próbáltam felvillantani, amit az adott szokás rejt. Feltételezésem szerint ezáltal jobban megérthető az a világ, amelyben ez a rítus napjainkig is él.

3. A szokás a múltban és a jelenben

A gyűjtések alkalmával a különböző korosztályok képviselőivel folytattam beszélgetést, ennek során pedig egyfajta eltolódást figyeltem meg az idősebb, illetve a fiatalabb korosztály nézetei között. Úgy vélem, hogy az idősebb generáció életvitelébe szervesen beépül a szokás, lezajlásában intenzíven vesznek részt, megélik azt. A fiatalok szemében értékként jelenik meg, amelyet érdemes továbbvinni. A bátonyi szokás ennek ellenére kihálófélben van; a 2001-ben tartott ünnepségen, a fiatalok, akik azt megszervezték, utolsó pillanatban döntöttek el, hogy megrendezik, mivel látták, hogy a falu másik fele nem szervezkedik.³ Megkérdeztem a főszereplő lánytól, hogy miért éppen rá esett a választás, mire ő nagyon meglepő választ adott: senki más nem akarta vállalni, és csak tőle függött, hogy megtartják-e. A válasz azért meglepő, mivel az öregek tanúsága szerint, régebben egy eladósorban levő lányt választottak, aki valamelyik legény szeretője volt. Látható ebből is, hogy a fiatalok nem úgy élik meg már a szokást, mint őseik, de nem közömbösek iránta, meg akarják őrizni, tovább akarják vinni a hagyományt. A 2002-ben tartott ünnepséget megszervező legény édesanyja a következőket mondta: „*Apoi o zâs băieții, hai mamă, lasă-ne să-l împănăm și noi, că dacă nu-l împănăm să străcă obiceiu, și atuncia cu ce rămânem...*” [Mondták a fiúk, hagyjál anya díszítsuk fel, mert ha nem, elmarad a szokás, és mivel maradunk...]

Szakirodalom

CHEVALIER, Jean – GHEERBRANT, Alain

1994 *Dicționar de simboluri*. I–III. București

COMAN, Mihai

1996 *Bestiarul mitologic românesc*. București

³ A falunak két része van, tulajdonképpen két utca.

DURAND, G.

1977 *Structurile antropologice ale imaginarului*. București

ELIADE, Mircea

1999a *A szent és a profán*. Budapest

1999b *Misztikus születések*. Budapest

EVSEEV, Ivan

1998 *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*.

Timișoara

GHERMAN, Traian

1979 Sărbătoarea bouului ferecat. In: *Marisia*. Studii și Materiale.

Arheologie – Istorie – Etnografie IX.

HOPPÁL Mihály

1990 Jelképek a kultúrában. Bevezető. In: Hoppál Mihály et alii (szerk.):

Jelképtár. Budapest

JUNG, Carl Gustav

1993 *Az ember és szimbólumai*. Budapest

UJVÁRY Zoltán

1997 *Népi színhátékok és maszkos szokások*. Debrecen

VULCĂNESCU, Romulus

1985 *Mitologie română*. București

